

Milan Syruček

Rusko-ukrajinské

vztahy

Mýty a skutečnost

MILAN SYRUČEK

RUSKO-UKRAJINSKÉ VZTAHY

MÝTY A SKUTEČNOST

© Milan Syruček, 2015

Czech edition © Grada Publishing, a. s., 2015

Photos © autor a jeho archiv, archiv SBU, ruská a ukrajinská média,

Milan Linhart a jeho archiv

Redakce Luděk Skok

Obálka, grafická úprava a sazba Josef Kroupa

Vydala Grada Publishing, a. s. v Praze roku 2015

jako svou 6043. publikaci

Grada Publishing, a. s.,

U Průhonu 22, Praha 7

Tisk Tiskárny Havlíčkův Brod

ISBN 978-80-247-5955-5 (ePub)

ISBN 978-80-247-5954-8 (pdf)

ISBN 978-80-247-5843-5 (print)

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována a šířena v jakékoli podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Ruská melodie

Svým rozumem jsem stvořil jiný svět,
obrazů jiných skutečnost jsem shledal,
a v řetěz jsem je dohromady zhnět,
dal jsem jim tvář, však jména jsem jim nedal,
když severák pak počal burácet,
nevěrné dílo zhroutilo se, běda!

My sešli jsme se spolu zas.
Jak změnění jsme oba byli!
Ty smutné roky mezi nás
– dílo nezřené – se postavily.

Michail Jurjevič Lermontov, 1829

Během setkání ruského a ukrajinského prezidenta v Minsku dne 24. srpna 2014 byl zaznamenán i tento rozhovor mezi oběma státníky:

Putin: *V minulém roce jsme vám dali tři miliardy dolarů.*

Porošenko: *To jste dali nikoliv Ukrajině, ale Janukovyčovi.*

Putin: *Nikoliv, dali jsme to Ukrajině, a jestliže z toho něco Janukovyč vzal pro sebe, tak ho za to sudte.*

Porošenko: *Jak ho můžeme soudit, když jste mu poskytli azyl a nechcete nám ho vydat?*

O tři měsíce později sám Vladimír Putin přiznal, že ruské orgány pomohly Janukovyčovi skrýt se na Krymu ještě v době, než byl tento poloostrov připojen k Ruské federaci. Poté už byl na ruském teritoriu.

Co se týká uvedených tří miliard, v zásadě se jednalo o půjčku v celkové výši patnácti miliard splatnou v roce 2015. Rusko ji poskytlo vydáním obligací, které odkoupila Ruská banka. První část této půjčky představovalo pět miliard, z nichž byly v prosinci vyplaceny tři miliardy a zbývající dvě měly být předány v lednu, ale pro narůstající neklid v zemi byla tato částka pozastavena. Proto byla v Minsku řeč jen o třech miliardách. Dostala je Ukrajina, nebo Janukovyč?

Rusky řečeno tupik, do češtiny přeloženo: slepá ulička.

Do jisté míry je v takové slepé uličce celá rusko-ukrajinská krize.

V čem je podstata této krize?

Stisky rukou a lišácký úsměv: Vladimír Putin a Petro Porošenko v Minsku.

V čem historie promlouvá k dnešku

Bezprostřední rozbuškou byl kyjevský Majdan, ale jak to tak bývá, kořeny je třeba hledat hluboko v historii. Není to snadné hledání. Historie vůbec, a zvláště historie obou států, je obestřena mnoha mýty. Využívají a zneužívají se v propagandě za jakékoliv éry, ale nepamatují se, že by prostřednictvím sdělovacích prostředků někdy probíhala taková „masáž“ veřejného mínění, jaké jsme svědky za současné situace. Přispívá k tomu skutečnost, že spojením psaného, slyšeného a viděného se tento vliv nesmírně umocňuje.

Propaganda místo vědy

Tak účinný nástroj propagandy neměl svého času ani Josef Goebbels, který bez ohledu na to, komu a čemu sloužil, je považován za mistra tohoto oboru. Tak je tomu i během této krize, rovněž bez ohledu na to, kterou konkrétní stranu daného konfliktu máme na mysli. Na všech jejích parametrech probíhá vlastně totéž – polopravdy se vydávají za pravdy, mýty za skutečnost, záleží jen na tom, který hráč konfliktu bere do svých rukou tento snad vůbec nejmocnější nástroj.

Během druhé světové války právě Goebbels tvrdil, že Erenburgovo pero se rovná síle jedné divize. Sovětská propaganda jeho články přirovnávala ke kaťuším, jichž se Němci nejvíce báli. Ilja Erenburg sám byl „jen“ spisovatel, byť výjimečný, protože byl populární jak ve své sovětské vlasti, tak za jejími hranicemi. Prošel carským vězením, poté žil

řadu let v Paříži, kde se rovněž seznámil s V. I. Leninem. Meziválečné Československo popsal roku 1931 jako zemi, kde „milují amerikanismus a knedlíky se zelím a vyvážejí do světa Čapkovy spisy a Baťovy výrobky. To druhé svět potřebuje, to první si mohou nechat, vždyť každá země má Čapků dost.“

Mistr pera Ilja Erenburg.

Své válečné reportáže psal do novin *Pravda* a *Krasnaja zvezda* a vojáci si je v zákopech předčítali i kolektivně. Poté se chápali zbraní a šli do útoku s novou silou, načerpanou ze spisovatelových slov. Vůči Němcům byli plni nenávisti, ale tak si to žádala tehdejší válečná doba.

Němci budou proklínat hodinu, kdy vstoupili na naši půdu. Německé ženy budou proklínat hodinu, kdy porodily své syny – barbary. My nebudeme hanobit. My nebudeme proklínat. My budeme zabíjet.

To bylo ve válečném čase, kdy bylo nutné mobilizovat sovětské vojáky pro konečné vítězství. Jinak sám spisovatel procházel obdobími své slávy a své hany. Už proto, že byl německo-židovského původu a také že často vyjadřoval neformální názory, byl obdivovatelem Francie. Svůj poslední román *Tání* věnoval roku Stalinovy smrti a o sovětském vůdci

psal s despektem, avšak zastával se sovětského zřízení. To jen dodatek k jeho osobě, aby nebyla chápána jako pouhý propagandistický nástroj.

Propaganda nespala ani v méně vypjaté době, v desetiletích relativního klidu. A není nic snadnějšího než k jejím cílům zneužít tak křehkou vědu, jakou je historie. Čím starší, tím snadněji je zneužitelná, protože se může opírat často jen o neúplné archeologické nálezy, pověsti, legendy přenášené z generace na generaci a často bez možností je ověřit objektivnějšími zdroji.

Vezměme si za příklad už první z nich, Kyjevskou Rus. Prolistoval jsem snad desítky učebnic a vědeckých studií – ruských a sovětských, ukrajinských i zahraničních, zvláště německých, ale také amerických a kanadských, kde se soustřeďovala silná ukrajinská emigrace. Přirozeně také českých, ať už beru v úvahu předválečné, poválečné, nebo dokonce současné období.

Pro ruské historiky (a to i pro sovětské) je typické dokazovat na příkladu Kyjevské Rusi, že vždy existovala jen Rus, z níž se odvíjely různé národnostní větve, jazykové dialekty, ale jejich základem byla vždy

Na chodníku před zvonící Sofijského chrámu byl v roce 1995 pochován patriarcha ukrajinské pravoslavné církve Volodymyr, dovnitř nesměl. Pohřeb provázely potyčky tisíců demonstrantů s policií.

„matička Rus“ a Rusové jako dominující národ. Díval jsem se na jeden z dokumentů připravených ústřední televizní stanicí, v němž se z úst ruských historiků neustále opakovalo: Kyjev jako matka ruských měst, sofijský sobor jako matka ruské pravoslavné církve, Rusové jako původní Slované, z nichž se teprve mnohem později, koncem devatenáctého století, vyvinuli Ukrajinci a sama Ukrajina.

Pro ukrajinské historiky (v době sovětské éry zvláště pro ty žijící v emigraci) byla zase Kyjevská Rus pro přídavné jméno Kyjevská symbolem zrodu ukrajinského státu, který bohužel svou sinusoidu vývoje odvozuje od mocných sousedů, kteří ho vždy chtěli podmanit, či dokonce zahubit.

Západní historici podle svého přesvědčení se buď kloní na tu či onu stranu, nebo se drží víceméně neutrálního středu. Prostě nezkoumají, či kolébkou byla Kyjevská Rus a proč se nazývala tak, jak se nazývala. Někteří dokonce používají výraz Ukrajina až od vzniku Ukrajinské lidové republiky v čele s Kyjevem a Západoukrajinské lidové republiky s metropolí Lvov od roku 1917, než obě potlačili bolševici a vytvořili v prosinci 1922 Ukrajinskou sovětskou socialistickou republiku.

Jaká je tedy skutečnost, založená na archivních dokumentech (letopisech) a vykopávkách, z nichž nejčerstvější doplnily naše znalosti ještě v uplynulém desetiletí?

Slovo Rus nemělo nic společného s Ruskem, ale bylo skandinávského původu a označovalo severské Varjagy, kteří zde utvořili říši, aby si zajistili obchodní cesty k Byzantské říši. Původem Varjag byl i první Rjurik (u nás se používá také Rurik), zakladatel rodu Rjurikovců, od něhož Rusové odvíjejí počátky vládců ruského státu až do 16. století. Ojedinelé názory odvozují jméno Rus od názvu říček Ros a Rusija, protékajících centrální Ukrajinou, či dokonce od íránského rhos označujícího světlo. Čeští historici, autoři *Dějin Ruska* vydaných v roce 1995, jednoznačně odvozují název Rus od švédského kmene Rossů, kteří se během času asimilovali, a tak se z Rusů-cizinců stali Rusové-Slované. Spor znovu ožil, když sovětské vědci ve třicátých letech minulého století začali používat výklad Kyjevské Rusi jako počátku ruského státu, s nímž se Ukrajina „znovusjednotila“ v roce 1654, jak o tom svědčily velkolepé oslavy při třístém výročí této události. Samo slovo Ukrajina se poprvé v letopisech objevuje v roce 1187 jako označení pohraničních oblastí této říše.

Ale ani Varjagové nepřišli do pusté, neosídlené země na břehu Dněpru. Obývaly ji různé slovanské kmeny, které tu žily a rozvíjely svou kulturu po tisíciletí.

Před více než sto lety způsobil doslova světový rozruch mezi vědci český archeolog Vincenc Častoslav Chvojka. To druhé, slovanské jméno si přisvojil z vlasteneckých důvodů, jak to v obrozenecké době, ve druhé polovině 19. století, činila tehdejší mládež. Ve svých šestadvaceti letech, v roce 1876, se seznámil s rodinou ruského šlechtice Alexandrova a zamiloval se do jeho dcery. Odjel za ní do Kyjeva, ale ze svatby sešlo, protože trpěla vážnou duševní poruchou. Přesto už v Kyjevě zůstal a věnoval se své zálibě. Neměl sice odborné archeologické vzdělání, byl samoukem, ale bavily ho vykopávky.

Tripolský objev českého vědce

Ve vesnici Tripolje, rozkládající se asi čtyřicet kilometrů od Kyjeva, ho obzvláště upoutalo jedno stavení. Čistě intuice ho přivedla po dvou letech kopání k objevu, který se stal celosvětovou senzací. Chvojka totiž odkryl zcela neznámou civilizaci, která tu existovala už před sedmi tisíciletími, přesněji v letech 5500 až 2750 před naším letopočtem. Svým stářím a svou vyspělostí patří vůbec ke kolébkám lidské civilizace. Vždyť tu žila na poměrně značné rozloze už v době, kdy teprve vznikala slavná egyptská říše. I v jiných směrech je egyptské kultuře blízká, či přesněji rovnocenná: měla vyspělé zemědělství, stavitelství, ale třeba také keramiku, zdobenou malbami v červené, černé a žluté barvě. Používala svastické znaky, které se později objevily v Číně, Indii a v Egyptě.

Jednotlivá sídliště sestávala z dvoupodlažních domů, postavených z hlíny a ze dřeva a zdobených kresbami. Přízemí sloužilo jako prostor pro hospodářské nástroje a domácí zvířata, poschodí nad ním bylo obytné. Dominantou byla pec ozdobená soškami žen a lavičky, na níž se odkládalo hliněné nádobí. Pro domácí potřebu nebylo zdobené. Sídliště bylo stavěno podle přesných plánů. V centru bylo nádvoří s veřejnou budovou, obvykle chrámem, a odtud se rozbíhalo radiálně několik řad domů. Natolik se uctívali předkové, že vždy po šedesáti až osmdesáti

letech se sídliště vypálilo, aby tu mohly pokojně žít duše předků, a obyvatelé se přestěhovali jinam, kde postavili nové.

Uplatňoval se matriarchát, protože žena byla ceněna jako nositelka života, ale jinak postavení členů rodin bylo rovnocenné. Vlastnictví bylo společné, žádné „moje“ neexistovalo. Stejně tak tehdejší lidé neznali slovo válka. Alespoň množství archeologických nálezů svědčí o tom, že kromě nástrojů na lov neměli zbraně. Žádné malby nepřipomínají boje mezi kmeny, do nichž se postupně jednotlivé rody sdružovaly.

Vincenc Chvojka.

Bylo by možné dlouho vykládat o této jedinečné civilizaci, která byla s podobnou civilizací Kukuteni na území dnešního Rumunska a dalších evropských oblastí homogenní. Proto se často označuje společným názvem.

Mě upoutala právě jejich mírumilovnost. Prošlo sedm tisíciletí. Svět, a zvláště Evropa zažily mnohé války – stoletou, třicetiletou, první a druhou světovou válku. A jak jsme se z nich poučili? Koncem dvacátého století zuřil bratrovražedný boj slovanských národů na Balkáně a nyní jsme svědky vzájemného vraždění dokonce Ukrajinců samých,

Ukrajinců a Rusů. Ostatně sama druhá světová válka byla svědkem takových bratrovražedných front.

Himmler si během války nechal zjistit, kolik Slovanů bojovalo v řadách wehrmachtu proti Sovětskému svazu. A byl sám šokován, že jich byly dva miliony, podle historika Alexandrova půldruhého milionu. Nejednalo se o policejní či jiné pomocné síly, ale o vojáky. Neodvážil se to ani sdělit Hitlerovi, který nesnel v té době byť jen pomyslení na to, že by ti podřadní Slované bojovali po boku nadřazených Němců za ideály Třetí říše.

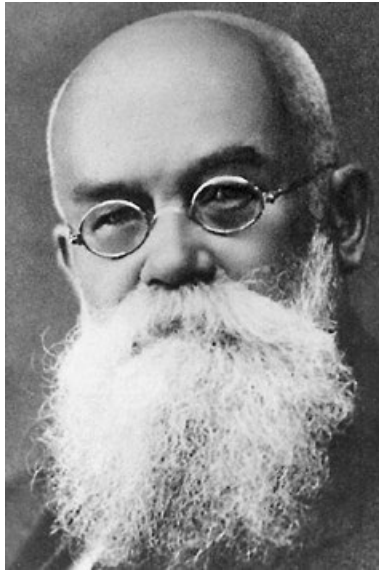
Čí byla Kyjevská Rus?

Pro náš výlet do historie je důležité, že hovoříme o prapůvodních Slovanech, od nichž se postupně oddělovaly jednotlivé kmeny, aby dále putovaly Evropou a zakládaly nové územní celky. Právem tedy hovoříme o kolébce Slovanů, v níž se ještě nerozlišovalo, kdo je jaké národnosti, tento pojem tehdy ani neexistoval. Možná právě jejich mírumilovnost a zvláštní ustálený způsob života byly důvodem, proč je mohli ovládnout různí kočovníci a posléze i Varjagové, kteří přitáhli ze severu. Můžeme zde hledat také původ Rusů a Ukrajinců, stejně jako Čechů, Slováků, Poláků, Srbů a dalších, ale rozhodně nemůžeme tvrdit, že bezprostředně v nich spočívá původ ruského či ukrajinského státu. Byl by to stejný historický zkrat, jako bychom původ českého státu hledali v keltských sídlištích v okolí Prahy. Vznikl sice na jejich troskách, ale dávno poté, kdy Kelty vystrnadili jiní. Kyjevská Rus sama o sobě nebyla státem, neměla žádnou správní strukturu, administrativu, každý kníže si mohl dělat, co chtěl, kromě jediné povinnosti odvádět Kyjevu daně, a v případě nutnosti měl právo na společnou obranu proti vnějšmu nepříteli.

Ale dodnes je Kyjevská Rus předmětem sporů. V současnosti spíše politiků než historiků, kteří už v podstatě vyčerpali svou argumentační municí, vždyť kromě letopisů se nelze na nic jiného odvolávat. A že se v tomto sporu angažovali mnozí slavní vědci – například světově proslulý astronom, geolog, fyzik, chemik, lingvista, básník a spisovatel Michail Lomonosov v Rusku či Mychajlo Hruševskij na Ukrajině – ten byl prvním prezidentem Ukrajinské lidové republiky, která vznikla v roce

1917. Je spoluautorem desetidílných *Dějín Ukrajiny – Rusi*. Po odchodu z vlády pobýval na různých místech, v roce 1920 také v Praze. Připomíná to pamětní deska v Dobrovského ulici. Zemřel v Kislovodsku v roce 1934.

Ruská pravda z roku 1016 také nebyla první sbírkou zákonů ruského státu, ale týkala se svodu zákonů Kyjevské Rusi. Byl by to pro nás jinak zanedbatelný spor historiků, kdyby ruská historická věda zejména posledních dvaceti let (předtím sovětská) z toho nevyvozovala závěr, že právě tam leží kolébka ruského státu a že ukrajinský stát neexistoval, že je to umělý celek, který ani nemá právo na své bytí. Podrobněji se o tom zmiňuje například české dílo kolektivu autorů *Dějiny Ruska*

Myhajlo Hruševskij v roce 1926.

z roku 1995. Naopak autor úvodní studie a poznámek k Nestorovu *Letopisu ruskému* Michal Těra vychází ve své knize *Vyprávění o minulých letech aneb Nestorův Letopis ruský* (z roku 2014) z ruských zdrojů a automaticky považuje Kyjevskou Rus za ruskou. Mimochodem je to druhý český překlad letopisu, ten první pořídil Karel Jaromír Erben v roce 1867.

Nejnovější archeologické nálezy dokazují, že to byla sice pravlast Slovanů, kteří byli nejpočetnější, ale přesto se podřídili sice početně slabším, ale energičtější vládnoucím Varjagům, které sami pozvali do svého čela. Dokazuje to i nejstarší písemný zápis, letopis *Povist' vremennyx lit*, napsaný v kyjevské Pečorské lávře mnichem Nestorem v roce 1113. Jenže sám letopis se z příkazu knížat Vladimíra II. Monomacha a jeho syna Mstislava dvakrát předělával, originál se nezachoval.

Kyjevská Rus zanikla zcela v roce 1240, kdy Čingischánův vnuk Batú vypálil Kyjev, ale pod vlivem Zlaté hordy se ocitla už století předtím. Bývalá říše dosáhla největšího rozkvětu za Vladimíra Velikého; to sahala od břehů Dunaje k břehům Volhy a na severu k Baltskému moři po Novgorod. Vladimír dokázal zkrotit své bratry a svých dvanáct synů poslal vládnout jednotlivým knížectvím. Dcer měl nepočítaně, stejně jako manželek a milenek. S tím však skončil, když v roce 988 přijal křesťanství a za manželku Annu, dceru byzantského císaře. Z počátku druhého tisíciletí je také proslavený kyjevský chrám sv. Sofie, jež nechal postavit Vladimírův syn Jaroslav Moudrý. Chrám je považován za otce všech ruských pravoslavných kostelů. Dodnes se vedou spory o přesné datum jeho založení, třebaže se v roce 2011 oficiálně slavilo tisíc let od položení základního kamene. Dnes ho však nevidíte v původní podobě, několikrát byl poškozen a také přestavován, dokonce v barokním stylu.

Ale totéž se týká i jiných památek. Vezměte si třeba kyjevskou Zlatou bránu (Zolotij vorota), o níž se často tvrdí, že je jednou z mála starobylých dochovaných památek, protože ji dal postavit Jaroslav Moudrý už v 11. století, pravděpodobně roku 1037, jako součást městských hradeb. Ulice, která kolem ní prochází, se nazývá Jaroslaviv val a sídlí v ní naše velvyslanectví. To jistě není důležité, uvádím to jen pro orientaci při procházce městem. Mnohem podstatnější je, že brána postavená současně jako pevnost a chrám, byla zničena Batúovými mongolskými hordami. Znovu ji postavili v 17. století. Archeologové však v roce 1832 objevili zbytky té původní. Dnešní podoba pochází z její poslední generální rekonstrukce z roku 1982, kdy se slavilo 1500 let od vzniku města.

Ani vláda mongolské Zlaté hordy netrvala věčně, kdysi velká říše se postupně rozpadala, jednu dobu až na dvě stě knížectví. Z bývalé